REPERE ALE RECONSTRUCȚIEI IDENTITARULUI ROMÂNESC ÎN BASARABIA

Liviu CHISCOP
România
CZU: 323.15(=135.1)(478)(091) ***agentiacontexte@yahoo.com***

Deși datează, la noi, doar din anii 80 ai veacului trecut, sintagma *identitate națională* s-a bucurat, în aceste ultime decenii de la confluența secolelor XX și XXI, de o utilizare frecventă în presa scrisă și audiovizuală, precum și într-o serie de lucrări de istorie generală ori de critică și istorie. Dar problema identității nu este atât de recentă pe cât ar lăsa să se înțeleagă succesul de care ea se bucură în ultimii ani. Acum un deceniu, referindu-se la vechimea conceptului, universitarul băcăuan Constantin Călin afirma că problema identității poate fi întâlnită, în literatura română, încă de la cronicari: „Deși mulți au impresia că reprezintă o noutate, tema identității e veche, putând fi urmărită de la Grigore Ureche la Mircea Eliade și după aceasta. Ceea ce s-a schimbat de-a lungul timpului e atitudinea față de ea și argumentele pentru a o ilustra” [1, p. 51-52]. E de precizat aici faptul că identitarul românesc cunoaște o serie de particularități care-l individualizează în context european, întrucât – așa cum recunoscuse undeva chiar și Horia Patapievici – „istoria noastră a fost o luptă pentru identitate” [2, p.184], în sensul că, „arzând etapele”, românii s-au străduit să-și afirme, din mers, o identitate. Nu e mai puțin adevărat însă că o identitate naturală, apriorică, într-o formă empirică, exista – cum spuneam – încă din timpurile întârziatului Ev Mediu românesc, dar nu fusese oficializată prin discurs. „Istoria ne-a luat-o (din nou!) înainte – spune Adrian Jicu într-un excelent *Eseu despre identitarul lui Vasile Alecsandri* –, silindune să acoperim retroactiv porțiunile teoretice lipsă” [3, p. 213-214]. La mijlocul secolului al XIX-lea, scriitorii pașoptiști au precizat substanța neamului plasând-o sub semnul specificului național. Mai întâi Mihail Kogălniceanu, în celebra sa *Introducție la „Dacia literară”*, va fi cel care va cere generației sale să iasă de sub semnul mimetismului și să pășească pe calea creării unei literaturi originale. Apoi, prietenul său

Vasile Alecsandri s-a implicat, „într-o dublă ipostază, de scriitor și om politic, în propaganda pentru recunoașterea individualității românilor” [3, p. 214]. Într-adevăr, intelectualii de la 1848, ca și cei din generația următoare, a Societății „Junimea” (între care Maiorescu, Eminescu, Xenopol, Conta ș.a.) au elaborat principiile definitorii ale acestei identități românești. „bazându-se pe o serie de elemente, unele reale, altele închipuite” [3, p. 214]. Tot Adrian Jicu, într-o cercetare consacrată publicisticii lui Eminescu, definise conceptul de *identitate națională* în termenii următori: „Un model semiotic – procedural al identității este reductibil, din rațiuni metodologice, la următoarele componente: limbă, sentimentul apartenenței, conștiință istorică, valori voluntar împărtășite, obiceiuri și tradiții moștenite” [4, p. 27]. Expresii precum *sentiment național*, *conștiință națională*, *specific național* etc. desemnează, în mod nuanțat, sentimentul unei persoane față de o națiune de care aparține. Ele pot fi folosite și pentru a desemna „punctele comune”, reale sau presupuse, ale unor persoane care se recunosc ca aparținând unei aceleiași națiuni, toate aceste puncte comune formând un spațiu comun, o caracteristică comună.

Acest sentiment de identitate națională este intim fiecărui individ și depinde de felul în care are loc în cazul fiecărei persoane procesul de interiorizare a reperelor identitare, precum limba vorbită, diversele practici sociale, schimburile economice, istoria, cultura, muzica, simbolistica locală sau de stat, bucătăria etc. În general însă identitatea unei persoane nu este fixată odată pentru totdeauna, ci ea evoluează și corespunde unui „parcurs al vieții”, înscriindu-se astfel într-un proces mai larg al schimbării caracteristic epocii actuale. În acest sens, ilustrative ni se par a fi opiniile despre identitate ale eseistului Vasile Ernu care, într-un dialog cu Daniel Cristea–Enache, spune: „Sincer să fiu, am multe dileme legate de „specificul național”. Pe de o parte, cred că nu există în esență construcții identitare solide, ci doar forme fluide care sunt mereu în schimbare și formare, iar pe de altă parte, am deseori impresia că sunt anumite lucruri în construcția identitară de grup care de câteva sute de ani au rămas identice și au devenit repetitive. E adevărat că avem câteva elemente centrale, care au creat un nucleu dur al acestui specific național, cum ar fi limba, religia, teritoriul. Acestea,

indiscutabil, joacă un rol important și au afectat profund modul nostru de a gândi și a acționa. Mai avem și partea culturală, ideologică și o întreagă mitologie istorică construite în ultimele două secole. Aceasta e construcția artificială, nu e un dat, ci un lucru pe care-l putem lucra din mers" [5, p. 239].

Argumentele lui Vasile Ernu sunt juste, cu precizarea, esențială, că identitatea se construiește totuși pe baza unor criterii preexistente – cum ar fi teritoriul, limba, religia, folclorul etc. – și nu se inventează. Altfel spus, identitatea este un construct, și nu o ficțiune, cum sugerează eseistul „născut în URSS". Pledoaria sa nu e, de fapt, decât o parafrazare a teoriilor recente din spațiul anglo-saxon care consideră identitatea națională drept un concept mobil, fluid, în permanentă devenire.

E locul să oferim aici, din nou, exemplul pașoptiștilor; nu întâmplător, ci fiindcă lucrarea lor se aseamănă în multe privințe cu aceea a intelectualilor români din Basarabia de la finele deceniului nouă al veacului trecut. A existat atunci, la mijlocul secolului al XIX-lea în Principatele Române, o întoarcere la trecut prin care se urmărea asigurarea unui viitor stabil națiunii române. „Intelectualii unei națiuni moderne ce fusese abia „descoperită" de Occident – observa, cu justețe, Sorin Antohi – se întorceau în trecut pentru a-și legitima mesianismul, pentru a-și educa scepticii contemporani în spiritul unei demnități naționale de importanță vitală în noile condiții" [6, p. 128].

După cum bine se știe, urmând îndemnurile lui Mihail Kogălniceanu din menționata *Introducție,* scritorii pașoptiști recurg la istorie și la folclor, în care găsesc nu doar subiecte originale de inspirație, ci și resurse inepuizabile pentru făurirea unei imagini a românilor care să demonstreze legitimitatea idealului de unire. „Culegerea de folclor, tipărirea letopisețelor, înființarea gazetelor românești, stimularea literaturii naționale, crearea de instituții ca Teatrul Național etc. sunt doar câteva acțiuni care se înscriu în linia eforturilor pașoptiștilor pentru edificarea unei identități românești." [3, p. 215]. Ar fi trebuit inclusă, poate, în lista de mai sus și preocuparea pentru adaptarea alfabetului latin, pentru scrierea în grafie latină, deși acest lucru se va finaliza – e drept – la scurt timp după realizarea Unirii din 1859. Oricum, e de observat că toate acțiunile enumerate anterior se vor regăsi și pe agenda

unor scriitori români din Basarabia ultimului deceniu al veacului trecut. Deosebirea ar fi că în cazul intelectualilor basarabeni nu se poate vorbi de *patriotism*, de *sentimente patriotice* cel puțin până în momentul dobândirii independenței de stat a Republicii Moldova, întrucât anterior acestui moment patriotismul românilor basarabieni putea să însemne atașament pentru statul multinațional care era Uniunea Sovietică. Din acest motiv, considerăm că sunt necesare aici câteva clarificări terminologice, pentru a evita confuzia care se face adesea între concepte precum *țară*/*stat*, pe de o parte, și *națiune,* pe de altă parte. În timp ce *țara* este teritoriul gcografic al unui stat, iar *statul* este o organizație care deține monopolul unor servicii pe un teritoriu delimitat, națiunea este un grup etnic format din membri care au în comun una sau mai multe trăsături de natură să-i identifice, să-i diferențieze, precum limba, religia, istoria, cultura și/sau teritoriul și care sunt mobilizați politic sau pot fi mobilizați *politic*. Nu întotdeauna însă limitele națiunii coincid cu cele ale statului, așa încât *sentimentul național* (și expresiile sinonime de *identitate națională* și *conștiință națională*) trebuie să fie disociat de *sentimentul patriotic*. Acesta a fost – cum spuneam – cazul națiunii române din Basarabia până în momentul dobândirii statalității Republicii Moldova. Abia din acel punct *sentimentul patriotic* va desemna – în cazul românilor basarabeni – identificarea cu comunitatea cetățenilor statului și loialitate față de stat. Așa se face că – în cazul românilor basarabeni – a trebuit să înceapă, mai ales din 1989 încoace, un uriaș efort de *reconstruire a identității naționale*, a identitarului românesc – proces în fruntea căruia s-au aflat o serie de intelectuali patrioți între care Nicolae Dabija, Grigore Vieru, Leonida Lari, Ilie Ilașcu, Mihai Cimpoi, Ion Druță și mulți, mulți alții. În această veritabilă epopee a reconstruirii identitarului românesc, scriitorilor basarabeni le-a revenit – ca și în cazul pașoptiștilor din urmă cu aproape un veac și jumătate – un rol primordial, întrucât literatura (și îndeosebi poezia) constituie – conform opiniei unui universitar gălățean – „cea mai puternică formă purtătoare de identitate națională” [7, p. 10]. Poate că ei au avut șansa unei biografii norocoase, favorizante, care a venit la locul și momentul potrivit. Generația lor a traversat o perioadă când totul, în Basarabia, trebuia reconstruit: și limba, și scrierea în grafie

latină, și neamul (identitatea națională), și cultura/literatura, și istoria, și biserica, și democrația.

Aceste noi circumstanțe culturale și social-politice au implicat o altă înțelegere a literaturii, favorizând etnicul. Scriitorii patrioți au înțeles că nu se mai pot izola în „turnul de fildeș", trebuind să coboare în *agor,* implicându-se plenar în viața cetății și asumându-și uneori rolul determinant în evenimentele nu doar culturale, ci chiar sociale ori politice ale țării. Așa se face că mare parte din activitatea lor publică, dar și mare parte din scrierile lor publicistice, eseistice și chiar beletristice au fost subsumate – spre cinstea lor!–eforturilor de reconstruire a identității românești în Basarabia. De aceea, multe dintre creațiile lirice sau prozastice ale reprezentanților acestei generații – inspirat denumite, de Mihail Cimpoi, „generația *ochiului al treilea"* (după volumul de debut al lui Nicolae Dabija) – nu pot fi pe deplin înțelese fără cunoașterea unor realități prin care a trecut această țară. (Parantetic fie spus, lunga și zbuciumata istorie a acestei „așchii de țară", hărțuită din toate părțile, a condus la o situare temătoare a românilor basarabeni față de propriul portret identitar...) Cert este că, prin activitatea și opera lor, actanții amintitei generații au contribuit la afirmarea unei identități naționale adaptată timpurilor actuale și nevoilor epocii. Izbutind să facă din creațiile lor un instrument identitar de real efect, scriitorii basarabeni au validat astfel definiția pe care Mihai Eminescu o dăduse identității naționale în urmă cu apropae un veac și jumătate. „Identitatea – scrisese Poetul Național într-un fragment rămas în manuscris – e materia primă a destinului nostru (...), substanța din care noi ne alcătuim un portret care trebuie să fie mereu asemănător cu noi înșine și în același timp pe potriva veacului și a lumii în care ne aflăm. Și popoarele cu destin istoric nu sunt popoare care adorm într-o identitate gata făcută, ci popoarele care sunt capabile în permanență să-și alcătuiască un portret și să nuanțeze identitatea în funcție de un context, fără ca prin aceasta să fie ipocrite sau oportuniste" [8, p.88]. Opiniile Eminescului din mai sus-menționata secvență au parcă, deopotrivă, un carcater premonitoriu și hortativ, în sensul că sugerează românilor de azi, de pe ambele maluri de Prut, să-și nuanțeze identitatea în funcție de actualul context pe care-l reprezintă integrarea

europeană (deși, din păcate, Republica Moldova încă nu e întregată *de iure* în respectiva comunitate, căreia *de facto* îi aparține...). În această privință, într-un recent eseu din *Contemporanul*, Ioan-Aurel Pop, președinte al Academiei Române, spunea: „Identitățile naționale, locale, regionale nu se opun integrării europene, ci o pot pregăti, susține și construi. Europa unită trebuie să fie un concert al națiunilor animate de un ideal comun, care nu este primordial nici economic, nici politic, nici administrativ, ci cultural. Dacă ne vom simți uniți în spirit, atunci toate celelalte elemente de unitate vor veni de la sine” [9, p. 15]. Dar pentru ca toate acestea să se întâmple, e nevoie de *educație*, atât în spiritul specificului național, cât și în cel al universalismului european, al valorilor europene. Iar educația – cum bine se știe – nu poate fi realizată eficient decât prin familie și școală, sub înaltul patronaj al elitelor intelectuale, culturale, politice...

Ar fi încă multe de spus referitor la *identitatea națională* în general și în special la aspectele pe care le incumbă astăzi reconstrucția identitarului românesc în Basarabia. Ar mai fi de precizat, de pildă, faptul că o identitate nu se poate naște spontan, nici în cazul indivizilor și nici al comunităților. Iar identitatea națională a românilor nu face excepție, întrucât s-a construit pe baza unor criterii preexistente, cum ar fi teritoriul, poporul, istoria, credința ortodoxă, satul (ca matrice spirituală), miturile, folclorul, tradițiile, datinile etc. Așa încât, nefiind un dat, ci o construcție artificială, care se poate lucra „din mers”– după cum spunea Eminescu însuși – *identitatea națională* rămâne un concept fluctuant, controversat chiar, dificil de încadrat în limitele unei definiții care să îi acopere toate nuanțele...

Referințe:

1. CĂLIN, C. *Stăpânirea de sine.* Bacău: Editura „Ateneul Scriitorilor”, 2010.
2. PATAPIEVICI, H.R. *Cerul văzut prin lentilă.* Ediția a V-a. Iași: Polirom, 2007.
3. JICU, A. *Mon cher Basile. Eseu despre identitarul lui Vasile Alecsandri.* Cluj-Napoca:„Casa Cărții de Știință”, 2014.
4. JICU, A.G. *Coordonate ale identității naționale în publicistica lui Mihai Eminescu. Context românesc și context european.* București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.
5. *Literatura de azi. Dialoguri pe net.* Prefață de Ovidiu ȘIMONCA. Iași:

Polirom, 2013.
6. ANTOHI, S. *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română.* Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1999.
7. TIUTIUCA, D. *Literatură și identitate.* Galați: Universitatea „Dunărea de Jos", f.a.
8. EMINESCU, M. Despre identitatea națională. În: *Fragmentarium.* București, 1981.
9. POP, I.-A. Specificul național și valorile identitare europene. (Din arhivele demnității). În: *Contemporanul,* XXXI, m. 8(821), august 2020, pp. 14-15.